

[B] **DE ONVERMIJDELIJKE MYTHE.
WILLEM FREDERIK HERMANS EN
DE TWEDE WERELDOORLOG**

De Tweede Wereldoorlog is prominent aanwezig in het oeuvre van Willem Frederik Hermans (1921-1995). Door Hermans-vorsers is daar al veel over gezegd, bijvoorbeeld dat de bezettingstijd een uitgelezen illustratie vormt bij het wereldbeeld van deze auteur: de werkelijkheid is ondoorzichtig en de identiteit van de mensen onzeker. Of, enigszins in tegenspraak hiermee, dat de mensen pas in een oorlogssituatie hun ware aard tonen. Maar een min of meer systematische behandeling van het thema “de Tweede Wereldoorlog in Hermans’ werk” ontbrak tot nu toe.

Ewoud Kieft, die in 2006 de aandacht op zich vestigde met de cultuurhistorische studie *Het plagiaat* en intussen een proefschrift verdedigde over het enthousiasme voor de oorlog in 1914, schreef een studie, *Oorlogsmythen. Willem Frederik Hermans en de Tweede Wereldoorlog*, die deze leemte kan vullen. Het is een interessant boek waarin hij probeert te laten zien hoe uit Hermans’ persoonlijke beleving van de oorlog een filosofie voortkwam, een oordeel over de geschiedschrijving en een visie op de politiek. Het afsluitende hoofdstuk tracht de vraag te beantwoorden of een mens wel zonder mythische voorstellingen kan leven. Afhankelijk van zijn belangen creëert eenieder een eigen beeld van de werkelijkheid, bijvoorbeeld de Tweede Wereldoorlog. Hermans werd niet moe deze stelling in zijn werk te demonstreren, met als complicatie dat zijn ontluisterende visie op haar beurt mythische dimensies vertoont.

Kieft hecht grote betekenis aan de Duitse inval en de ingrijpende gebeurtenissen die daarop volgden voor het ontstaan van Hermans’ wereldbeeld. Op de dag van de Nederlandse capitulatie pleegde zijn zus Cornelia samen met haar minnaar, de twintig jaar oudere politieman Pieter Blind, zelfmoord. Kieft zegt niets te veel, als hij concludeert: “In vijf dagen tijd was de oude wereld waarin Wim Hermans was opgegroeid volledig overhoopgegooid.” Hij had opgekeken tegen de vlotte en schijnbaar zelfverzekerde Blind, die plotseling een onvermoede kant van zijn persoonlijkheid toonde, net als zijn zus trouwens. Het drama zou Hermans volgens Kieft een

levenslange angst voor bedrog en bedriegers hebben bijgebracht, met volstrekte misantropie als uiterste consequentie. Dit moge aannemelijk klinken, maar het blijft een amateurspsychologische verklaring met alle onzekerheid van dien. Zou karakteraanleg ook niet een bepaalde rol hebben gespeeld? Verder valt te bedenken dat de gegevens waarop Kieft zich baseert voor een belangrijk deel afkomstig zijn van Hermans zelf, onder andere uit diens bijna dertig jaar later gepubliceerde *Fotobiografie*.

Soms kan Kieft beschikken over ander materiaal. Zo heeft hij inzage gekregen in het dagboek van Henk Jonkman, tijdens de bezetting een buurman van Hermans en betrokken bij het verzet. Hij heeft model gestaan voor de snoeverige verzetsman Proost in *De tranen der acacia's* (1949). In de gedeelten die Kieft uit het dagboek citeert, ontbreekt de dikdoenerij geheel en al. Opvallend is wel dat Jonkman noteert dat hij de eenentwintigjarige Hermans ervan heeft weerhouden zich aan te melden voor de *Arbeitseinsatz*. Overigens een uiterst onverwachte stap voor iemand die door de traumatische meidagen van twee jaar eerder zo intens wantrouwig zou zijn geworden.

Uit de manier waarop Hermans de meidagen van 1940 beleefde, groeide een filosofie waarin afkeer van alle idealisme de boventoon voert. Daarom is Menno ter Braak, bewonderd door de zus van Hermans, zijn zwarte schaap. In zijn stellingname tegen het nationaalsocialisme kan Ter Braak het niet stellen zonder een hogere waarheid. Het alternatief van Hermans bestaat uit “genadeloos zelfinzicht, zonder enige hoop op verbetering”. Maar ook deze hardvochtige levenshouding vooronderstelt een metastandpunt.

Volgens Kieft heeft Hermans invloed uitgeoefend op het beeld dat vaderlandse historici als Hans Blom en Chris van der Heijden sinds de jaren tachtig van Nederland in de Tweede Wereldoorlog geven. Ontmythologisering en relativisering staan daarin centraal. Graag had ik meer gehoord over aard en omvang van deze invloed. Het blijft nu te veel bij beweringen.

Kieft behoort gelukkig niet tot het irritante slag bewonderaars dat elke uitspraak van Hermans eerbiedig beaamt. Hij stemt niet in met Hermans' radicale diskwalificatie van elke poging inzicht te verwerven in het verleden. Wie daarin meegaat,

meent Kieft, creëert een onwerkbare situatie, waarin de fundamenteën van de democratie worden aangetast. Bovendien is de historische waarheid in een aantal gevallen wel degelijk te achterhalen.

Daar komt bij dat Hermans zelf niet de consequentie trekt uit zijn opvatting dat de geschiedenis onkenbaar is. Veel van de talloze door hem gevoerde polemieken hebben een historische waarheid als inzet, maar zeer duidelijk is zijn inconsequentie in de affaire-Weinreb. Hermans koos partij tegen deze bedrieger en zijn bewonderaars, die zijn gedrag tijdens de Tweede Wereldoorlog als geslepen verzetswerk interpreteerden. Er kwam een overheidsonderzoek waarvan de uitkomsten, in 1976 neergelegd in een rapport, zeer belastend waren voor Weinreb. Hermans was ingenomen met dit rapport, dat hem in het gelijk stelde. Het droge commentaar van Kieft luidt: “Anno 1976 had Hermans ineens volop vertrouwen in de geschiedschrijving gekregen.”

Het minst geslaagd vind ik het hoofdstuk dat handelt over de consequenties van Hermans' standpunten voor de huidige politiek. Hij bestreed het politiek correcte moralisme van de jaren zestig, ook in de affaire-Weinreb, en koesterde weinig illusies omtrent de levensvatbaarheid van een multiculturele samenleving. Maar maakt dit hem tot wegbereider van het hedendaagse populisme? Het is te veel twijfelachtig eer.

In het slothoofdstuk laat Kieft, zoals hij al eerder in het boek deed, zijn persoonlijke belang uitkomen bij de inhoud van zijn studie. Zijn grootvader maakte deel uit van het Groningse verzet en stierf in een concentratiekamp. Zijn vrouw en later ook zijn nog jonge zoon, de vader van Kieft, vormden zich daarvan een bepaalde voorstelling, een religieus gekleurde mythe, die zijn overlijden draaglijk maakte. In een poging de toedracht te achterhalen van de gebeurtenissen die tot de dood van zijn opa leidden, belandt Kieft in de schimmige wereld die Hermans met zoveel meesterschap heeft opgeroepen in *De donkere kamer van Damokles* (1958). Toch verbindt hij daar niet de conclusie aan dat de historische waarheid niet bestaat en evenmin verwerpt hij alle mythes. Zij kunnen ook een bezielend, heilzaam effect sorteren.

Het is voor mij de vraag of de passages over de persoonlijke achtergrond van Ewoud Kieft onmisbaar zijn in zijn boek. Niettemin heeft hij

een boeiende studie geschreven, die gelukkig vaak prikkelt tot tegenspraak. Want ook het beeld van het verleden dat hij in *Oorlogsmythen* beschrijft, ontkomt niet aan de mythische dimensies die elke voorstelling daarvan onvermijdelijk aankleven.

G.F.H. RAAT

EWOUT KIEFT, *Oorlogsmythen. Willem Frederik Hermans en de Tweede Wereldoorlog*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2012, 286 p.
